

Stefan Kalinowski

Prawo oskarżonego do obrony w procesie karnym Niemieckiej Republiki Demokratycznej

Palestra 13/6(138), 3-17

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STEFAN KALINOWSKI

Prawo oskarżonego do obrony w procesie karnym Niemieckiej Republiki Demokratycznej

I. ZAŁOŻENIA OGÓLNE

1. Zagadnienie zakresu i treści prawa do obrony podejrzanego i oskarżonego¹ stało się jednym z najpoważniejszych problemów, jakie wymagały unormowania w nowej polskiej procedurze karnej. Aktualne więc będzie omówienie tego, jak inne procedury karne normują tę złożoną i bogatą problematykę.

Do najnowszych kodeksów postępowania karnego należy kodeks postępowania karnego Niemieckiej Republiki Demokratycznej z 12 stycznia 1968 r. Nie znana nam jest jeszcze praktyka rozwijająca się na tle tego kodeksu. Warto jednak przedstawić, jak zostało unormowane w tym kodeksie prawo oskarżonego do obrony.

2. Przyznanie oskarżonemu prawa do obrony jest jednym z podstawowych warunków prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. W myśl kodeksu postępowania karnego, który obowiązuje w Niemieckiej Republice Demokratycznej od 1 lipca 1968 r.², jednym z najważniejszych zadań procesu karnego jest to, żeby proces ten zapewniał pociągnięcie do odpowiedzialności karnej każdego winnego, a jednocześnie, żeby zapobiegał skazaniu i ukaraniu niewinnego³. Dążenie do właściwej realizacji tego naczelnego zadania skłania do rozbudowania w kodeksie i do przestrzegania w procesie prawa oskarżonego do obrony⁴.

3. Prawo oskarżonego do obrony w socjalistycznym postępowaniu karnym jest wynikiem i przejawem ustrojowej równości obywateli wobec prawa, nie tylko przy tym deklarowanej ogólnie w konstytucji⁵, lecz także — i to przede wszystkim — gwarantowanej realnie przez wiele instytucji prawnych. Jedną z nich jest w procesie karnym zasada procesowej równości stron.

¹ W kodeksie postępowania karnego NRD używa się określenia podejrzaný i oskarżony. Kodeks ten nie zawiera normy odpowiadającej naszemu art. 71 § 2 k.p.k. z 1928 r. W opracowaniu niniejszym wyraz „oskarżony” oznaczać będzie zarówno podejrzanego, jak i oskarżonego.

² Strafprozessordnung der Deutschen Demokratischen Republik von 12 Januar 1968 (GBI I s. 49).

³ Por. § 1 ust. 1 k.p.k. NRD z 1968 r.

⁴ Już więc takie sformułowanie jednego z najważniejszych celów procesu karnego, do tychczas znajdujące się w podręcznikach procesu karnego (por. S. Kalinowski: Postępowanie karne — Zarys części ogólnej, Warszawa 1963, s. 9), przeniknęło do kodeksu. Z podobnym sformułowaniem spotykamy się również w nowym k.p.k. PRL z 1969 r., którego art. 2 § 1 ust. 1 brzmi: „Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby: 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności”.

⁵ W myśl art. 6 konstytucji NRD z 1949 r. „wszyscy obywatele są równi wobec prawa”.

W procedurze karnej NRD sformułowano tę zasadę jako nakaz, zwrócony pod adresem organów prowadzących postępowanie karne, tej treści, że w postępowaniu karnym należy zapewnić równość wszystkich obywateli wobec prawa. Nikt nie może być ścigany karnie lub dyskryminowany z powodu swej narodowości, rasy, wyznania czy swego światopoglądu albo ze względu na przynależność do pewnej klasy czy warstwy społecznej. Przepisy kodeksu postępowania karnego są jednak obowiązuje niezależnie od wniesionego obwinienia, przy czym należy je stosować bez względu na rodzaj przestępstwa, które jest przedmiotem toczącego się procesu. Oczywiście dotyczy to naczelnych zasad procesowych i podstawowych uprawnień stron. Zagadnienie rodzaju sądu i trybu nie wchodzi tu w rachubę.

4. Zasada równości legła u podstaw normy nakazującej wszechstronność badania i uwzględniania cech indywidualnych oskarżonego po to, by prawidłowo zastosować prawo karne i wydać sprawiedliwy wyrok. Równość bowiem obywateli wobec prawa wymaga, zdaniem ustawodawcy niemieckiego, wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności popełnienia przestępstwa z uwzględnieniem różnic w rozwoju podejrzanego lub oskarżonego — jako nieodzownej przesłanki jednolitego i należytego zastosowania prawa karnego w poszczególnym wypadku⁶.

5. Nakaz wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności przestępstwa obejmuje także obowiązek poszukiwania okoliczności dla oskarżonego korzystnych, łagodzących jego winę lub powodujących konieczność umorzenia postępowania. Obowiązek ten ciąży nie tylko na organach śledczych, ale także, i to przede wszystkim, na sądzie. Jest to tzw. materialna obrona oskarżonego.

6. Warto ponadto dodać, że odrębny przepis, który nosi tytuł: „Obowiązek zachowania podstawowych praw obywateli”, wymienia szczególnie obowiązek respektowania prawa do obrony. Przepis ten zawiera wyraźne sformułowanie o „prawie do obrony”. Według niego sąd, prokurator i organy śledcze powinny respektować podstawowe prawa oraz godność obywateli i przestrzegać prawa podejrzanego i oskarżonego do obrony⁷.

7. Duże znaczenie dla obywatela pociągniętego do odpowiedzialności karnej ma warunek, że jakiegokolwiek ścieśnienie i ograniczenie jego wolności musi być podyktowane koniecznością procesową, oraz nakaz, żeby ten warunek był przestrzegany. Według procedury karnej NRD każdy sędzia, prokurator i pracownik organów śledczych jest obowiązany — w granicach swej odpowiedzialności — do stałego badania, czy istnieją ustawowe warunki do stosowania (w miarę potrzeby) w postępowaniu karnym ograniczeń wolności, majątku, nienaruszalności mieszkania i tajemnicy korespondencji, jak również do badania, czy ograniczenia te są konieczne dla przeprowadzenia postępowania karnego⁸. Areszt tymczasowy może stosować tylko sąd.

⁶ Por. § 5 k.p.k. NRD z 1968 r. Por. także (jeśli chodzi o poprzedni k.p.k. NRD z 1952 r.) H. Benjamin: Zasady nowego kodeksu postępowania karnego, „Nowe Prawo” z 1953 r. nr 1, s. 44 oraz S. K.: Reforma procesu karnego w NRD, „Nowe Prawo” z 1953 r. nr 1 s. 75.

⁷ Por. § 3 k.p.k. NRD z 1968 r. O obowiązku respektowania zagwarantowanych ustawą praw obywateli mówi także przepis § 4 k.k. NRD.

⁸ Według art. 8 konstytucji NRD władza państwowa może ograniczać wolność osobistą obywateli, nienaruszalność mieszkania, tajemnicę korespondencji i prawo wyboru zamieszkania w dowolnej miejscowości wyłącznie na podstawie przepisów obowiązujących wszystkich obywateli. W procesie karnym istnieje obowiązek badania przez organy procesowe, czy zastosowane ograniczenia były niezbędne. Por. także: Begründung der Entwürfe des Strafgesetzbuches, der Strafprozessordnung, des Gesetzes zur Bekämpfung von Ordnungswidrigkeiten und des Strafvollzugs- und Wiedereingliederungsgesetzes, „Sozialistische Demokratie” (vom 15.XII.1967), Organ des Staatsrates und des Ministerrates der DDR.

8. Trzeba się zgodzić z poglądem Hildy Benjamin, przewodniczącej Komisji powołanej do opracowania projektów ustaw karnych, a wypowiedzianym przez nią w dniu 15 grudnia 1967 r. na posiedzeniu Izby Ludowej, że prawo do obrony wyrażone w konstytucji z 1949 r. zostało rozbudowane w kodeksie postępowania karnego jako ważna podstawa praworządności⁹.

Istotnie, prawo do obrony w kodeksie postępowania karnego zostało w licznych przepisach szczegółowo unormowane, a podstawowy przepis o obowiązku organów procesowych do przestrzegania tego prawa powinien stanowić decydującą wskazówkę w wypadkach wątpliwych. Nowe socjalistyczne prawo niemieckie zostało przeciwstawione prawu Niemieckiej Republiki Federalnej, w której obowiązują jeszcze w tym zakresie stare, cesarskie przepisy.

9. Prawo do obrony jest przejawem humanizmu, który powinien przenikać postępowe prawo karne socjalistyczne.

II. ISTOTA PRAWA DO OBRONY

1. Prawo do obrony zostało w k.p.k. NRD z 1968 r. sformułowane od strony uprawnień procesowych oskarżonego, a więc jako rodzaj gwarancji praw oskarżonego, a zarazem jako gwarancja prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. Ustawa więc stanowi przede wszystkim, że oskarżony jest pełnoprawnym uczestnikiem postępowania, że jest podmiotem procesu i że przysługuje mu prawo działania w procesie w celu ochrony jego praw.

2. Przepis charakteryzujący stanowisko procesowe oskarżonego i podejrzanego¹⁰ stwierdza w sposób kategoriyczny, że osoby te mają prawo do czynnego udziału w całości postępowania karnego. Mogą one bronić swych interesów same, a także — w każdym stadium postępowania — mogą korzystać z pomocy obrońcy.

3. W ten sposób zostało określone prawo do osobistej obrony i do tzw. obrony formalnej.

4. Traktowanie jednak prawa do obrony jako gwarancji procesowej zmusza do dalszych konsekwencji. Skoro więc gwarancja ta jest zarazem gwarancją prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, to musi ona powodować z kolei konsekwencje dla organów procesowych, na które wkłada się swoiste obowiązki. Dlatego też jako gwarancję realności tych uprawnień przewidziano w kodeksie szczególnie obowiązek sądu, prokuratora i organów śledczych do zapewnienia podejrzanemu i oskarżonemu wszelkich praw, a w szczególności — prawa do obrony. Takie właśnie ujęcie charakteryzuje kodeks postępowania karnego NRD.

⁹ H. Benjamin: Strafgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik — Beitrag zu einem einheitlichen Rechtssystem. Referat ten ogłoszony został w zbiorze: Das neue Strafrecht — bedeutsamer Schritt zur Festigung unseres sozialistischen Rechtsstaates, 1968, z. 4, s. 30.

¹⁰ Por. § 15 k.p.k. NRD. W tym względzie bardziej prawidłowy wydaje się przepis art. 9 nowego polskiego k.p.k. z 1969 r., który powtarza wprawdzie częściowo myśl przepisu art. 53 ust. 2 Konstytucji PRL, jednakże fakt umieszczenia go w kodeksie postępowania karnego (w którym właśnie to ogólnie sformułowane prawo do obrony materialnej i formalnej znajduje swoje rozwinięcie, sprecyzowanie i zagwarantowanie) ma dużą wymowę. W Konstytucji PRL „oskarżonemu poręcza się prawo do obrony”. Spełnienie tego poręczenia, sposób i warunki jego realizacji powinna określić ustawa o postępowaniu w sprawach karnych.

III. OBRONA MATERIALNA

1. W myśl prawa procesowego NRD żaden obywatel nie może być bezpodstawnie obwiniony o przestępstwo lub ograniczony w swej wolności osobistej poza ustawowo określonymi przesłankami. W postępowaniu karnym obowiązuje zasada domniemania niewinności, zasada *in dubio mitius*, zakaz *reformationis in peius*, zakaz przerwania na oskarżonego ciężaru dowodzenia, niezawisłość sędziów, kolegialność, jawność i ustność rozprawy. Orzeczenie w kwestii winy i kary może wydać jedynie sąd. Tylko też sąd decyduje ostatecznie o winie oskarżonego.

W myśl § 6 k.p.k. NRD nikt nie może być bezpodstawnie obwiniony o przestępstwo, nikogo nie można uważać za winnego, zanim jego odpowiedzialność karna nie zostanie udowodniona i stwierdzona w prawomocnym orzeczeniu. W wypadkach wątpliwych należy wydać orzeczenie na korzyść obwinionego. Według § 14 nikt też nie może być ponownie pociągany do odpowiedzialności karnej za czyn, co do którego sąd Niemieckiej Republiki Demokratycznej wydał już orzeczenie.

2. Wyraźnym przepisem wprowadzono obowiązek organów procesowych do ustalania faktów niezbędnych do wydania orzeczenia o odpowiedzialności karnej. Bardzo ważny jest zawarty w k.p.k. nakaz, żeby fakty te ustalać jedynie za pomocą środków dowodowych dopuszczonych przez ustawę i w ustawowo przepisanej formie. Przyznanie się oskarżonego do winy nie zwalnia organów procesowych od obowiązku wszechstronnego i obiektywnego ustalenia prawdy.

3. Do instytucji należących do zespołu środków gwarantujących materialną obronę należy zaliczyć przede wszystkim całe stadium sędziowskiego oddania pod sąd, czyli — jak to się w procedurze niemieckiej nazywa — postępowanie o otwarcie postępowania głównego. Jest to przede wszystkim kontrola zasadności oskarżenia oraz kontrola sądu nad prawidłowością postępowania przygotowawczego, a zwłaszcza nad tym, czy prawa podejrzanego były należycie chronione. Nie trzeba wyjaśniać, jak duże znaczenie ma — dla zachowania praworządności w tym postępowaniu — rzetelnie i wnikliwie dokonana kontrola przeprowadzona przez niezawisły czynnik sądowy. W procedurze karnej NRD przepisy o sądowej kontroli są szeroko rozbudowane.

4. Jednym z głównych celów oddania pod sąd jest dbałość o to, by prawo do obrony było realne. Jeżeli sąd stwierdzi w tym zakresie taką właśnie usterkę postępowania przygotowawczego, to powinien zwrócić sprawę prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa. Trzeba tu dodać, że prawo sądu do zwrotu akt prokuratorowi celem uzupełnienia śledztwa jest charakterystyczne dla procedur typu socjalistycznego¹¹.

¹¹ Zostało ono wprowadzone do prawa NRD w kodeksie postępowania karnego NRD w 1952 r. Rozwijane w orzecznictwie sądowym, doczekało się z czasem nawet specjalnych wytycznych Plenum Sądu Najwyższego NRD. Zostało ono utrzymane i rozbudowane bardziej szczegółowo w kodeksie postępowania karnego obowiązującym od 1.VII.1968 r.

W polskiej procedurze instytucję tę normuje art. 251 i 305 k.p.k. z 1928 r. Nowy k.p.k. z 1969 r. mocno rozbudowuje prawo do zwrotu akt, nawet upoważniając sąd do zwrotu sprawy prokuratorowi w celu rozszerzenia postępowania przygotowawczego na współoskarżonych nie objętych dotychczas aktem oskarżenia. Warto tu poza tym dodać, że w orzecznictwie opartym na polskiej procedurze karnej wojskowej z 1945 r. w kwestii oddania pod sąd została wydana bardzo szczegółowa uchwała Zgromadzenia Sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego z dn. 9.IV.1959 r. (Zg. Og. 13/59), która wprowadziła obowiązek kierowania spraw na posiedzenie niejawne, jeżeli — zdaniem prezesa — zachodzi potrzeba wydania zarządzeń przekraczających jego władzę.

5. Z omówionym przepisem § 193 k.p.k. NRD koresponduje przepis § 192 tegoż kodeksu, który mówi o odmowie otwarcia postępowania głównego. W myśl tego przepisu sąd powinien odmówić otwarcia postępowania głównego, jeżeli brak jest dostatecznego podejrzenia o popełnienie czynu przestępnego lub brak ustawowych przesłanek ścigania karnego.

Według wytycznych Plenum Sądu Najwyższego NRD, jeżeli sąd po dokładnej analizie treści akt dojdzie do wniosku, że podejrzenie o popełnienie przez oskarżonego zarzuconego mu przestępstwa nie znajduje w aktach dostatecznego oparcia, musi odmówić otwarcia postępowania sądowego. Odmowa ta może nastąpić ze względów prawnych lub faktycznych. Z przyczyn natury faktycznej odmowa następuje wtedy, gdy po wyczerpaniu wszelkich możliwości postępowania przygotowawczego ustalone okoliczności faktyczne nie uzasadniają podejrzenia, że istotnie mamy do czynienia z przestępstwem, albo gdy wprawdzie zachodzi podejrzenie, że popełniono przestępstwo, lecz brak dostatecznych podstaw do podejrzenia, że sprawcą jego jest obwiniony¹².

Sąd tedy powinien stać na straży prawa do obrony także i przez to, że zwraca uwagę na to, czy podejrzenie popełnienia przestępstwa jest uzasadnione w dostatecznej mierze.

Oczywiście, sprawując kontrolę nad dostatecznością dowodów, sąd ma możliwość sprawdzenia, czy przeprowadzenie dowodów w śledztwie i ich utrwalenie odbywało się zgodnie z przepisami. Bada więc, czy zasada praworządności była respektowana.

6. Trafnie zatem określa się omawianą tu instytucję jako rodzaj wszechstronnej krytyki w stosunku do pracy prokuratora i organów prowadzących postępowanie przygotowawcze.

Nadzór sądowy zapobiega nadużyciom, a tym samym chroni podejrzanego przed samowolą organów ścigania. Jest to więc rodzaj instytucjonalnej gwarancji procesowej, która gwarantuje podejrzanemu i społeczeństwu, że w postępowaniu przygotowawczym ów podejrzany będzie traktowany właściwie i że jego prawo do obrony będzie uszanowane. W postępowaniu tym zasada kontrydiktoryjności oraz udział obrońcy doznają ograniczeń, dlatego też tak ważna jest tu następcza kontrola niezawisłego organu.

7. Wszystkie powyższe przepisy są przejawem tzw. materialnej obrony podejrzanego i oskarżonego. W procesie nowożytnym bowiem te instytucje, które zmierzają do wydania wyroku sprawiedliwego, opartego na prawdzie i prawie, są środkami do realizowania sprawiedliwości, a więc tym samym chronią oskarżonego przed niesprawiedliwym, niesłusznym lub zbyt surowym skazaniem.

Oczywiście normy wyżej wspomniane nie wyczerpują całokształtu problematyki obrony materialnej, podkreślają one jedynie jej rysy najważniejsze.

IV. TREŚĆ PRAWA DO OBRONY OSOBISTEJ OSKARŻONEGO

1. Warto podkreślić, że kodeks postępowania karnego NRD należy do tych nielicznych kodeksów, które wyraźnie — w wyodrębnionym przepisie — formułują treść prawa do obrony jako wyliczenie uprawnień procesowych przysługujących podejrzanemu i oskarżonemu.

¹² Por. Richtlinien des „Plenum des Obersten Gerichts nr 17, „Strafprozessordnung“ vom 2 Oktober 1952, Berlin 1964, s. 283.

W kodeksie o treści prawa do obrony traktuje przepis § 61, w myśl którego podejrzanemu i oskarżonemu przysługuje prawo:

- a) do zapoznania się z obwinieniem,
- b) do zawiadamiania o środkach dowodowych,
- c) do przedstawiania wszystkiego, co może go oczyścić z wniesionego przeciwko niemu obwinienia lub zmniejszyć jego odpowiedzialność karną,
- d) do osobistej obrony i skorzystania w każdym stadium postępowania z pomocy obrońcy,
- e) do zgłaszania wniosków dowodowych i innych wniosków w zakresie prowadzenia postępowania,
- f) do zakładania środków odwoławczych.

Ponieważ celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim charakterystyka prawa do obrony w procedurze karnej NRD, przeto omówienie praw oskarżonego dostosowano do tej ustawowej systematyki, chociaż może nasuwać ona pewne zastrzeżenia z punktu widzenia logicznego układu.

a. Prawo do zapoznania się z obwinieniem

1. Prawo oskarżonego (a jeszcze wcześniej — prawo podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym) do zapoznania się z zarzutem, który mu postawiono, jest fundamentem prawa do obrony. Wszelkie deklaracje o prawie do obrony byłyby pustym dźwiękiem, gdyby nie przedstawiono podejrzanemu treści zarzutu. Dlatego wszelkie ograniczenia w tym zakresie są z istoty swej ograniczeniem prawa do obrony¹³.

2. W procesie karnym NRD, jeszcze przed rozpoczęciem pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego, należy obwinionemu wskazać treść zarzutu¹⁴. Trzeba mu więc zakomunikować o wszczęciu przeciwko niemu postępowania przygotowawczego i o wniesionym obwinieniu. Kodeks nie przewiduje od tego żadnych wyjątków w toku wszczętego postępowania karnego; nie ma też odroczenia przedstawienia zarzutów.

3. Należy jednak dla ścisłości wspomnieć, że przed wszczęciem postępowania przygotowawczego wolno w NRD przeprowadzić tzw. czynności sprawdzające. Przy rozpytywaniu w toku czynności sprawdzających, polegających na sprawdzeniu złożonego zameldowania lub doniesienia o przestępstwie, wolno pytać także osobę podejrzewaną, ale nie stawia się jej jeszcze zarzutu popełnienia przestępstwa. Przesłuchanie zaś w charakterze podejrzanego w toku czynności sprawdzających jest ustawowo zabronione. W celu zadania pytań osobie podejrzewanej o popełnienie przestępstwa może ona być doprowadzona do organu przesłuchującego. Kodeks nie precyzuje ani zakresu, ani formy tego rozpytania. Natomiast wszelkie przesłuchania w charakterze podejrzanego lub oskarżonego odbywają się „na podniesione przeciw nim zarzuty”. Zawsze w toku przesłuchania należy osobom tym dać możliwość wypowiedzenia się w związku z podniesionymi przeciwko nim zarzutami.

4. Z chwilą gdy sąd postanowił skierować sprawę na rozprawę, odpis aktu oskarżenia oraz odpis postanowienia sądu o otwarciu postępowania głównego należy doręczyć oskarżonemu. Jest to najdokładniejsza forma zapoznania oskarżonego z zarzutem. Oczywiście tylko znajomość stawianych zarzutów umożliwi podejrzanemu

¹³ Należało do nich m.in. odroczenie zapoznania się z treścią zarzutu.

¹⁴ Por. § 105 k.p.k. NRD z 1968 r.

i oskarżonemu złożenie wyjaśnień i podjęcie obrony. Podkreślić należy, że kodeks mówi ciągle o prawie do obrony, a nie o obowiązku obrony.

5. Oskarżony musi znać stawiane mu zarzuty w razie rozszerzenia oskarżenia. Dodatkowe oskarżenie wnosi się do protokołu rozprawy. Przewodniczący powinien dać oskarżonemu sposobność do obrony przed nowymi zarzutami, a gdy wnosi o to oskarżony, jego obrońca lub społeczny obrońca — przerwać lub odroczyć rozprawę, aby umożliwić oskarżonemu przygotowanie się do obrony.

6. Jest rzeczą charakterystyczną, że nawet w postępowaniu nakazowym, w którym sąd może bez rozprawy wydać nakaz karny, konieczne jest przed wydaniem sądowego nakazu karnego przeprowadzenie przez sąd rozmowy z oskarżonym (*eine Aussprache mit dem Beschuldigten führen*)¹⁵. Zresztą nawet w tym postępowaniu nakazowym oskarżony musi być zapoznany ze stawianym mu zarzutem przez prokuratora, który składa wniosek o wydanie nakazu karnego. Wniosek bowiem taki wolno zgłosić tylko wtedy, gdy m.in. sprawca przyznał się do zarzucanego mu czynu¹⁶. Przed przyznaniem się więc musiał on być zawiadomiony o zarzucie.

7. W postępowaniu przyśpieszonym, w którym nie ma stadium otwarcia postępowania głównego i w którym nie ma pisemnego aktu oskarżenia, oskarżonego zawiadamia się o zarzutach (*was ihm zur Last gelegt wird*) przy doręczaniu wezwania na rozprawę. Jeśli wezwań się nie doręcza albo jeśli oskarżony zostaje przymusowo sprowadzony na rozprawę, to o zarzutach dowiaduje się na początku rozprawy, a ich istotną treść ujmuje się w protokole¹⁷.

8. Kodeks normuje kwestię wezwania tłumacza, jeżeli podejrzany lub oskarżony nie włada językiem niemieckim, a postępowanie przygotowawcze lub sądowe nie odbywa się w jego języku ojczystym¹⁸.

9. Ważną rzeczą jest możliwość kontroli następczej co do tego, czy na rozprawie przedstawiono treść zarzutu. Warto tu wspomnieć o tym, że ogólne przepisy o protokole rozprawy nakazują umieścić w nim „określenie przestępstwa według postanowienia o otwarciu postępowania głównego”¹⁹.

Ponadto w protokole rozprawy zamieszcza się wzmiankę o tym, że prokurator referował istotną treść oskarżenia i że odczytano postanowienie o otwarciu postępowania głównego. Tam gdzie nie ma postępowania o oddanie pod sąd, szczególny przepis nakazuje poinformowanie oskarżonego o treści zarzutu. Protokół rozprawy jest w tym wypadku dowodem, czy przepisy o postępowaniu zostały na rozprawie głównej zachowane.

10. Z punktu widzenia prawa do obrony ważna jest dla oskarżonego nie tylko wiedza o tym, co jest przedmiotem oskarżenia (okoliczności faktyczne), ale także znajomość kwalifikacji prawnej, jaką zastosowano do zarzucanego mu czynu. W zależności bowiem od tej kwalifikacji oskarżony kształtuje nieraz linię swej obrony, podważając m.in. poszczególne znamiona przestępstwa. Skazanie go przez sąd z przepisu innego, określającego przypisane przestępstwo o nieco innych znamionach, byłoby zaskoczeniem dla oskarżonego, uniemożliwiającym lub utrudniającym mu obronę w związku z nową kwalifikacją czynu. Ponieważ znów z drugiej

¹⁵ Por. § 271 k.p.k. NRD z 1968 r.

¹⁶ Por. § 270 ust. 2 k.p.k. NRD z 1968 r.

¹⁷ Por. § 259 k.p.k. NRD z 1968 r.

¹⁸ Por. § 83 k.p.k. NRD z 1968 r.

¹⁹ Por. § 253 pkt 3 k.p.k. NRD z 1968 r.

strony sąd nie może być związany kwalifikacją prawną wskazaną w akcie oskarżenia, jeżeli uważa ją za niewłaściwą, powstaje dylemat, dla którego rozwiązania nieodzowne jest uprzedzenie oskarżonego o takiej możliwości. Uprzedzenie takie jest elementem prawa do obrony.

Taką też konstrukcję trafnie przyjęło prawo procesowe NRD. W kodeksie istnieje wyraźny przepis, że oskarżony może być skazany z innego przepisu ustawy karnej niż wymieniony w postanowieniu o otwarciu postępowania głównego tylko wtedy, gdy został o takiej możliwości pouczony²⁰. Pouczenie to leży w interesie obrony oskarżonego, a zarazem w interesie wymiaru sprawiedliwości. Jest bowiem rzeczą konieczną, żeby wyrok był oparty na okolicznościach faktycznych zgodnych z rzeczywistym stanem oraz żeby ten stan faktyczny został prawidłowo zakwalifikowany.

11. W interesie obrony oskarżonego leży umożliwienie mu obrony przed zmienionym oskarżeniem. Jeżeli więc oskarżony — dla przygotowania się do obrony przed zmienionym zarzutem — wniesie o wyznaczenie mu na to odpowiedniego czasu, przewodniczący zarządza przerwę lub odracza rozprawę. Wniosek taki może złożyć oskarżony, jego obrońca lub obrońca społeczny.

b. Prawo do zawiadomienia o środkach dowodowych

1. Oskarżony, aby mógł się bronić, powinien znać nie tylko sam zarzut, ale także wiedzieć, jakie dowody zostały zebrane przeciwko niemu. Znajomość materiału dowodowego, jakim rozporządza przeciwnik procesowy, zapewnia oskarżonemu możliwość skutecznej obrony i ustosunkowania się krytycznego do zebranego materiału dowodowego oraz do przedstawienia kontrdowodów.

2. Jest rzeczą oczywistą, że najlepszą znajomością materiału dowodowego daje podejrzanemu osobiste uczestniczenie przy gromadzeniu i utrwalaniu tego materiału przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Dlatego rzeczą najważniejszą jest udział podejrzanego przy czynnościach śledczych. Nie jest to jednak w pełni możliwe i dlatego o części materiału dowodowego podejrzanym z reguły nie wie. Tak jest prawie w każdym postępowaniu.

Kodeks postępowania karnego NRD zapewnia tylko w tej kwestii najpóźniejszy termin, w którym podejrzanym musi być zapoznany z dowodami. Ma to mianowicie nastąpić najpóźniej przed zamknięciem postępowania przygotowawczego²¹.

c. Prawo do złożenia wyjaśnień

1. Prawo do obrony realizuje się najpełniej przez możliwość wytłumaczenia swego postępowania, złożenia wyjaśnień obalających zarzut lub zmniejszających winę.

Zagwarantowaniem prawa podejrzanego do przedstawienia wszystkiego, co mógłby go oczyścić z zarzutu lub zmniejszyć jego odpowiedzialność karną, jest w k.p.k. NRD przepis art. 105 (4), w myśl którego już w trakcie pierwszego przesłuchania należy dać podejrzanemu sposobność do wyjaśnienia jego postępowania, odparcia podejrzenia i podania okoliczności odciążających. Można mu zezwolić

²⁰ Tak głosi § 241 k.p.k. NRD. Jest to konstrukcja podobna do konstrukcji naszego dawnego k.p.k. (por. art. 324 k.p.k. z 1928 r. i art. 346 nowego k.p.k. z 1969 r.).

²¹ Por. § 105 k.p.k. NRD z 1968 r.

na ujęcie swej wypowiedzi w formie pisemnej lub innej. Z tych właśnie względów tak ważne jest wczesne zawiadomienie oskarżonego o zarzutach. Niejednokrotnie szczegółowe wyjaśnienia podejrzanego we wczesnym stadium postępowania przygotowawczego umożliwią prawidłowe pokierowanie pracą organów śledczych, z korzyścią przy tym dla wykrycia prawdy, co w ogóle leży w interesie wymiaru sprawiedliwości.

2. Wyjaśnienia oskarżonego, zwłaszcza zgodne z okolicznościami sprawy, oraz szczere przyznanie się do winy ma znaczenie m.in. dla skierowania wniosku o wydanie nakazu karnego, o przekazaniu sprawy społecznemu organowi sprawiedliwości, jak również dla wymiaru kary lub zawieszenia jej wykonania.

3. Z naciskiem podkreślić wypada, że kodeks zabrania przerwania na podejrzanego lub oskarżonego obowiązku dowodzenia²².

d. Prawo do osobistej obrony

1. Prawo do składania wyjaśnień jest jednym z przejawów czynnej osobistej obrony, jednakże prawo to nie ogranicza się tylko do składania wyjaśnień. Umożliwienie oskarżonemu osobistej obrony jest najważniejszą gwarancją procesową. W tym ogólnym określeniu „prawo do osobistej obrony” skupiają się jak w soczewce wszelkie uprawnienia i przywileje łącznie z prawem do „ostatniego głosu”, które starają się wyrównać w procesie faktyczną nierówność stron i które służą aktywnej obronie.

2. Należą więc tu m.in. prawo do uczestniczenia przy czynnościach dowodowych, prawo do obecności na rozprawie, do zabierania głosu, zgłaszania wniosków, uwag, sprostowań, do żalenia się na niekorzystne rozstrzygnięcia. Należy tu także omówione wyżej prawo do składania wyjaśnień oraz prawo do zgłaszania wniosków dowodowych, a zwłaszcza prawo do pouczenia o przysługujących uprawnieniach i prawo do wyłączenia członków składu sędziowskiego.

Podstawą, z której te wszystkie uprawnienia wyrastają, jest — umieszczony wśród przepisów naczelnych — przepis § 8, w myśl którego podejrzan i obwiniony mają prawo współdziałania we wszechstronnym i obiektywnym ustaleniu prawdy.

e. Prawo do pouczenia o przysługujących prawach

1. Z uprawnień przysługujących z mocy prawa może korzystać tylko ta osoba, która wie o nich. Wprawdzie obowiązuje ogólna zasada, że każdy powinien znać prawo i że niezajomość prawa szkodzi, jednakże aby zmniejszyć możliwości pokrzywdzenia obywatela, który nie umiał skorzystać z przysługujących mu w procesie karnym uprawnień, bo o nich nie wiedział, prawo procesowe karne NRD wprowadza szczególnie obowiązek pouczenia oskarżonego o jego prawach. Obowiązek ten włożony został (§ 61 ust. 2 k.p.k. NRD) na sąd, prokuratora i organy śledcze. Wszystkie te organy mają w każdym stadium postępowania pouczać oskarżonego (podejrzanego) o prawach, które mu przysługują w danej sytuacji procesowej²³.

²² Por. § 8 k.p.k. NRD.

²³ Podkreślić należy, że nowy k.p.k. PRL z 1969 r. wprowadza szeroki obowiązek pouczenia oskarżonego w każdej fazie procesu i informowania go o przysługujących mu uprawnieniach przez organy prowadzące daną czynność procesową.

2. Nadmienić należy, że ten szczególny obowiązek stanowi część ogólniejszego obowiązku, jakim jest obowiązek tych organów do zapewnienia oskarżonemu prawa do obrony w takim zakresie, w jakim zostało ono zakreślone w kodeksie.

3. Obowiązek pouczenia oskarżonego o przysługujących mu uprawnieniach procesowych jest zarazem realną gwarancją, że ten ogólny obowiązek jest wykonywany przez zobowiązane do tego organy procesowe.

Prawo do obrony jest normą ogólną. Jej urzeczywistnienie powinno się przejawiać w wielu czynnościach. Wśród nich do najważniejszych należy obowiązek pouczenia podejrzanego i oskarżonego o prawach, jakie im przysługują.

Obowiązek ten uważam za jeden z najważniejszych obowiązków procesowych. Jest to zarazem gwarancja, która dla realności obrony oskarżonego ma ogromne znaczenie. Oskarżony może liczyć na to, że jego nieświadomość prawa procesowego nie obróci się przeciwko niemu, że w decydujących momentach procesowych zostanie on poinformowany o możliwości działania lub o skutkach zaniechania działania (np. założenia środków odwoławczych).

4. W kodeksie postępowania karnego NRD — oprócz wspomnianej wyżej normy ogólnej — istnieją przepisy szczegółowe, które nakazują informowanie oskarżonego o jego prawach. Tak np. przed rozpoczęciem przesłuchania w charakterze podejrzanego należy przedstawić podejrzanemu zarzuty i pouczyć go o przysługujących mu — stosownie do § 61 — prawach²⁴. O pouczeniu trzeba uczynić wzmiankę o protokole.

Kodeks, kierując się chęcią urealnienia prawa do obrony, wkłada w szczególnych przepisach obowiązek informowania — oprócz oskarżonego — także obrońcy społecznego. Wzywając np. na rozprawę dopuszczonego obrońcę społecznego, należy na wezwaniu umieścić wskazówki o jego zadaniach i prawach (§ 207 k.p.k. NRD). Jest to także forma pouczenia uczestników procesowych o przysługujących im uprawnieniach.

Warto dodać, że mylne pouczenie nie może szkodzić prawom oskarżonego. W kodeksie zamieszczono szczególny przepis nakazujący zwolnienie od niekorzystnych skutków uchybienia terminu, jeżeli oskarżonego bądź nie zawiadomiono w ogóle o terminie, bądź też niewłaściwie go pouczone o terminach do założenia środka odwoławczego²⁵.

f. Prawo do zgłaszania wniosków dowodowych

1. Podejrzany i oskarżony mają zagwarantowane prawo zgłaszania wniosków dowodowych. O tym prawie należy ich pouczyć już podczas pierwszego przesłuchania.

Wnioski dowodowe powinny być zaprotokołowane. Oczywiście w toku procesu dopuszczalne jest we wszystkich jego stadiach zgłaszanie ustnych i pisemnych wniosków dowodowych.

2. O obowiązku pouczenia oskarżonego o przysługującym mu prawie do zgłaszania wniosków dowodowych wspomina kodeks przy normowaniu postępowania sądowego. Przy doręczeniu wezwania na rozprawę główną należy pouczyć oskarżonego, że przysługuje mu prawo zgłoszenia nowych dowodów.

²⁴ Tak wyraźnie przewiduje to § 105 (2) k.p.k. NRD z 1968 r.

²⁵ Por. § 79 k.p.k. NRD z 1968 r.

3. Sąd w NRD zawiadamia przed rozprawą oskarżonego i jego obrońcę o tym, kto został wezwany na rozprawę główną w charakterze świadka, biegłego lub przedstawiciela załogi oraz jakie inne środki dowodowe powinny być dostarczone.

Oskarżonego odpowiadającego z wolnej stopy zawiadamia się o terminie przesłuchania świadka przesłuchiwanego w drodze pomocy sądowej lub przez sędziego delegowanego.

Przy doręczeniu oskarżonemu wezwania na rozprawę należy go pouczyć o jego prawie do zgłaszania własnych wniosków dowodowych (§ 206 ust. 1 k.p.k. NRD).

Wezwanie na rozprawę należy doręczyć oskarżonemu co najmniej na 5 dni przed terminem rozprawy głównej. W razie niezachowania tego terminu może się on zrzec zachowania terminu, ma jednak prawo żądać wyznaczenia nowego terminu rozprawy (§ 204 k.p.k. NRD). Najbardziej jednak istotne jest tutaj to, że o tym prawie należy oskarżonego pouczyć.

4. Znowu wypada przypomnieć, że prawo do wprowadzenia nowych treści do materiału dowodowego, prawo dowodzenia pewnych okoliczności — nie jest obowiązkiem oskarżonego. Żaden organ procesowy nie powinien przerzucać na oskarżonego obowiązku i ciężaru dowodzenia. Obowiązek ten obciąża organy procesowe, a nie obwinionego i jego obrońcę.

g. Prawo do zgłaszania środków odwoławczych

1. Najczęstszym przejawem skorzystania z prawa do obrony jest zakładanie przez oskarżonego środków odwoławczych i środków zaskarżenia przeciwko decyzjom, które uważa on za krzywdzące. Prawo to procedura karna NRD przyznaje w szerokim zakresie podejrzanejmu i oskarżonemu.

2. Już w toku postępowania przygotowawczego podejrzany ma prawo żalić się na czynności organów śledczych. Zażalenie rozpoznaje prokurator.

V. OBRONA FORMALNA

Stanowisko obrońcy

1. Jest rzeczą charakterystyczną dla k.p.k. NRD unormowanie w kodeksie stanowiska obrońcy w wyraźnym zaznaczeniu, że jest to stanowisko samodzielne i niezależne od oskarżonego w tym sensie, iż obrońca strzeże — niezależnie od innych uczestników procesu — prawa oskarżonego do obrony. Jest to jego obowiązek i zarazem prawo, określające stanowisko w procesie.

Obowiązkiem obrońcy jest udzielanie porad podejrzanejmu i oskarżonemu. Organom procesowym obrońca powinien — dla wyjaśnienia przestępstwa — przedstawić wszystkie okoliczności łagodzące lub zmniejszające stopień odpowiedzialności karnej oskarżonego. Powinien on udzielać podejrzanejmu i oskarżonemu potrzebnej pomocy do ochrony ich praw, powinien także współdziałać w wychowywaniu skazanego i włączaniu zwolnionych więźniów do życia społecznego. Są to obowiązki poważne i odpowiedzialne.

2. Dodać też trzeba, że przepis tak normujący rolę obrońcy²⁶ został umieszczony w dziale kodeksu zatytułowanym: „Przepisy zasadnicze”. Może to stanowić cenną wskazówkę interpretacyjną i niewątpliwie świadczy o tym, że prawo do

²⁶ Por. § 16 k.p.k. NRD z 1968 r.

korzystania z pomocy fachowego obrońcy (obrona formalna) uznano za jedno z fundamentalnych założeń demokratycznej procedury karnej.

3. Przepisy o obronie oskarżonego są zgrupowane w oddzielnym rozdziale czwartym działu pierwszego. Rozdział ten obejmuje siedem rozbudowanych paragrafów, które normują najbardziej istotne kwestie związane z obroną.

Ponadto k.p.k. NRD zawiera przepisy o obrońcy w innych rozdziałach. Tak np. § 263 normuje udział obrońcy w postępowaniu przyśpieszonym, przepis § 266 ustanawia obowiązek wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego zbiegłego, jeżeli toczy się postępowanie szczególne, nazwane: „rozprawa główna przeciwko zbiegłym i nieobecny”.

4. W kodeksie postępowania karnego NRD nie przewidziano ograniczenia liczby obrońców. Oskarżony może korzystać z pomocy jednego lub kilku obrońców z wyboru²⁷. W rozprawie sądowej może brać udział kilku obrońców i kilku obrońców społecznych²⁸. Jeden obrońca może bronić kilku oskarżonych, jeżeli nie jest to sprzeczne z interesem oskarżonego²⁹.

Ustanowionemu z urzędu obrońcy należy wypłacić wynagrodzenie ze Skarbu Państwa.

5. Obrońcy przysługuje — w myśl § 64 k.p.k. NRD — prawo rozmawiania z podejrzanym lub oskarżonym, zgłaszania wniosków dowodowych, brania udziału w sądowej rozprawie głównej, zakładania środków odwoławczych i brania udziału w postępowaniu odwoławczym, przedstawiania propozycji co do sądowych orzeczeń o karach.

Prawo do porozumiewania się z oskarżonym

1. Kodeks postępowania karnego NRD reguluje kwestię porozumiewania się obrońcy z podejrzanym tylko w postępowaniu przygotowawczym. Zresztą tylko w tym stadium i tylko w stosunku do podejrzanego aresztowanego ustawowa regulacja jest potrzebna.

2. Regułą jest, że obrońca może rozmawiać z podejrzanym przebywającym w areszcie tymczasowym i korespondować z nim. Prokurator może w tej mierze ustalić warunki zapobiegające zagrożeniu celu śledztwa³⁰.

3. W postępowaniu przyśpieszonym obrońca może się porozumiewać pisemnie i ustnie najpóźniej od chwili zgłoszenia wniosku przez prokuratora o przeprowadzenie rozprawy w trybie przyśpieszonym³¹.

Prawo do zgłaszania wniosków dowodowych

Jest to realizacja prawa do udziału w całokształcie postępowania dowodowego i przejaw tzw. „czynnej” obrony. Jak w każdym procesie, nowożytnym, obrońca ma prawo zgłaszania wniosków dowodowych, i to już od chwili ustanowienia go obrońcą, a więc nawet w postępowaniu przygotowawczym.

²⁷ Por. § 66 k.p.k. NRD z 1968 r.

²⁸ Por. § 215 k.p.k. NRD z 1968 r.

²⁹ Por. § 66 k.p.k. NRD z 1968 r.

³⁰ Por. § 64 ust. 3 k.p.k. NRD z 1968 r.

³¹ Por. § 261 k.p.k. NRD z 1968 r.

Udział w czynnościach śledczych

1. obrońcę można dopuścić do udziału w czynnościach śledczych. Jeżeli nie zagraża to dobru śledztwa, należy zawsze umożliwić obrońcy udział w czynnościach dowodowych objętych jego wnioskiem. Takie ujęcie wskazuje na to, że w procesie karnym NRD powinno być regułą dopuszczanie obrońcy do udziału w tych czynnościach dowodowych, o których przeprowadzenie wnosił. Od reguły tej można odstąpić tylko wówczas, gdy udział obrońcy zagrażałby dobru śledztwa. Jest rzeczą oczywistą, że uzasadnienie odmowy opartej na takiej podstawie może niekiedy okazać się dość trudne³².

2. obrońcę (także społecznego obrońcę) należy zawiadomić o terminie i miejscu przesłuchania świadka w drodze pomocy sądowej. Obecność obrońcy przy przesłuchaniu nie jest konieczna. Na żądanie obrońcy protokół przesłuchania świadka w trybie pomocy sądowej należy przedstawić obrońcy do wglądu³³.

3. Trzeba także podnieść, że na rozprawie przewodniczący zwalnia świadka po przesłuchaniu. Jednakże przed zezwoleniem świadkowi na opuszczenie sali rozpraw przewodniczący powinien zapytać strony i obrońcę, czy nie ma pytań do tego świadka.

4. Jeżeli ważna dla ustalenia prawdy okoliczność została w toku rozprawy podana tak późno, że obrońca nie miał już czasu na przygotowanie swego stanowiska, sąd może na wniosek obrońcy zarządzić przerwę w rozprawie.

Prawo przeglądania akt sprawy

1. obrońca ma prawo wglądu do akt sprawy. Zakres tego uprawnienia jest normowany przepisami szczegółowymi o postępowaniu przygotowawczym. obrońcy należy udostępnić akta postępowania przygotowawczego w okresie po zakończeniu śledztwa, a przed wniesieniem aktu oskarżenia³⁴. Staranie się obrońcy o uzyskanie zgody prowadzącego śledztwo na przejrzanie akt jest w tym okresie zbędne.

2. Natomiast na przejrzanie akt postępowania przygotowawczego we wcześniejszym terminie obrońca musi mieć zezwolenie prowadzącego to postępowanie. Warto tu zwrócić uwagę na ustawową konstrukcję, gdyż ustawodawca NRD wyraził tę myśl w sposób następujący: należy obrońcy udostępnić akta sprawy również przed tym terminem, jeżeli nie zagraża to dobru śledztwa. Wynika z tego, że postanowienie o odmowie przejrzania akt trzeba uzasadnić.

Prawo obrońcy do udziału w rozprawie

1. Na rozprawę główną sąd wzywa obrońcę oskarżonego jednocześnie z wezwaniem oskarżonego. W wypadku gdy o powołaniu obrońcy sąd został zawiado-

³² W nowym k.p.k. PRL przyjęto nieco odmienne rozwiązanie. W myśl art. 272 tegoż k.p.k. obrońcę ustanowionego w sprawie należy dopuścić do udziału w czynnościach śledczych lub dochodzących, których nie będzie można przeprowadzić na rozprawie, chyba że wskutek zwłoki zachodziłoby niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu. Jeśli takie niebezpieczeństwo nie zachodzi, prokurator nie ma podstawy do odmowy.

Do udziału w innych czynnościach śledczych lub dochodzących na żądanie obrońcy należy go dopuścić, chyba że interes postępowania przygotowawczego wymaga przeprowadzenia czynności bez udziału obrońcy. Wymaga to wydania postanowienia z uzasadnieniem (art. 273 w zw. z art. 90 nowego k.p.k. PRL z 1969 r.).

³³ Por. § 210 ust. 2 k.p.k. NRD z 1968 r.

³⁴ Por. § 64 ust. 2 k.p.k. NRD z 1968 r.

miony później, należy wezwać obrońcę niezwłocznie. Jeżeli kilku oskarżonych ma jednego obrońcę, wysłała mu się tylko jedno zawiadomienie.

2. Jest rzeczą interesującą, że obrońcy (podobnie jak i oskarżonemu) należy doręczyć odpis aktu oskarżenia, odpis postanowienia sądu o otwarciu postępowania głównego oraz odpis wniosku o zasądzenie od oskarżonego odszkodowania (odpis pozwu). Odpisy te należy doręczyć najpóźniej łącznie z zawiadomieniem o terminie rozprawy (§ 205 ust. 2 k.p.k. NRD). Jest to poważne ułatwienie pracy obrońcy i świadczy o zrozumieniu jego zadań w procesie, które może on tylko wówczas spełniać prawidłowo, gdy będzie dokładnie zapoznany ze sprawą.

3. Niekiedy udział w rozprawie staje się obowiązkiem obrońcy. Ustanowiony obrońca niezbędny powinien być obecny na rozprawie głównej. Jeżeli obrońca niezbędny: a) nie stawia się na rozprawę główną lub b) przedwcześnie się oddala albo c) odmawia obrony, to sąd powinien wówczas ustanowić nowego obrońcę z urzędu i wyznaczyć nowy termin rozprawy lub zarządzić przerwę, gdy wnosi o to oskarżony lub nowo ustanowiony obrońca. To samo odnosi się — w wypadkach obrony niezbędnej — do obrońcy z wyboru, a zwłaszcza do obrońcy oskarżonego nieletniego.

4. Jeśli przerwa lub odroczenie rozprawy zostały spowodowane uchybieniem ze strony obrońcy, należy go obciążyć powstałymi w związku z tym kosztami³⁵.

5. W wypadku obrony niezbędnej obrońca z urzędu może się wydzielić z rozprawy głównej tylko za zezwoleniem sądu oraz gdy zapewnione jest jego przedstawicielstwo³⁶.

6. W innych wypadkach, jeżeli nie stawia się na rozprawie obrońca lub obrońca społeczny, sąd powinien zbadać konieczność zarządzenia nowej rozprawy głównej przy uwzględnieniu wagi sprawy, dokładnego ustalenia odpowiedzialności karnej i społecznego oddziaływania.³⁷

7. Obrońca ma prawo zadawać na rozprawie pytania oskarżonemu, świadkom, biegłym oraz współoskarżonym.

8. Obrońcy przysługuje prawo zgłoszenia wniosku o to, by sąd przerwał lub odroczył rozprawę w tym celu, żeby dać obrońcy możliwość przygotowania się do obrony, jeśli zachodzi możliwość, iż oskarżony może być skazany z innego przepisu ustawy karnej niż w akcie oskarżenia. To samo uprawnienie przysługuje obrońcy w sytuacji, gdy na rozprawie następuje rozszerzenie oskarżenia na nowy czyn i wniesione zostaje ustne oskarżenie.

9. Obrońcy przysługuje głos w stadium głosów stron. W razie repliki prokuratora obrońca może replikować.

Prawo obrońcy do zakładania środków odwoławczych

1. Obrońca jest uprawniony do składania w postępowaniu przygotowawczym zażaleń na środki zastosowane wobec podejrzanego przez organy śledcze. Obrońca ma także prawo żalić się na środki zastosowane wobec niego samego. Zażalenie rozpoznaje w ciągu 5 dni prokurator, a jeśli środek został zastosowany przez prokuratora — prokurator nadrzędny.³⁸

³⁵ Por. § 65 k.p.k. NRD z 1968 r.

³⁶ Por. § 216 ust. 3 k.p.k. NRD z 1968 r.

³⁷ Por. § 217 ust. 3 k.p.k. NRD z 1968 r.

³⁸ Por. § 91 k.p.k. NRD z 1968 r.

2. obrońcy należy zawsze doręczyć odpis orzeczenia wydanego w pierwszej instancji. Za oskarżonego środki odwoławcze może obrońca zakładać, jednakże nie wbrew woli oskarżonego. Cofnięcie środka odwoławczego przez obrońcę wymaga szczególnego pełnomocnictwa pisemnego. Obrońca nieletniego może samoistnie założyć środek odwoławczy niezależnie od woli oskarżonego. Jednakże cofnięcie takiego środka przez obrońcę wymaga zgody nieletniego oskarżonego i uprawnionych opiekunów tegoż nieletniego. Odwołanie można cofnąć aż do momentu zakończenia głosów stron.

3. Obrońca musi być zawiadomiony o terminie rozprawy odwoławczej.

4. Bardzo interesującym przepisem jest przepis § 295 k.p.k. NRD. W myśl tego przepisu w postępowaniu odwoławczym można sprowadzić na rozprawę oskarżonego przebywającego w areszcie tymczasowym, jeżeli przewodniczący uzna to za konieczne. Jednakże jeżeli osobiste stawiennictwo oskarżonego na rozprawę odwoławczą nie zostało zarządzone, należy ustanowić dla niego obrońcę z urzędu.

Obrońca w postępowaniu kasacyjnym

Na żądanie oskarżonego należy o terminie rozprawy kasacyjnej³⁹ zawiadomić jego obrońcę (§ 318 k.p.k. NRD). Obrońca może zgłosić wniosek o wznowienie — na korzyść skazanego — postępowania zakozonego prawomocnym wyrokiem. Może to uczynić także po śmierci oskarżonego.

Spółeczny obrońca

Pomijając szczegółową charakterystykę i istotę tej nowej instytucji w procesie karnym NRD, warto z punktu widzenia prawa do obrony wskazać na uprawnienia przyznane w myśl przepisów tegoż kodeksu obrońcy społecznemu.

Spółeczny obrońca, podobnie jak każdy obrońca, powinien przedstawić sądowi wszystkie okoliczności odciążające oraz zmniejszające lub wyłączające odpowiedzialność karną, jak również zgłaszać idące w tym kierunku stosowne wnioski, zwłaszcza wnioski dowodowe. Ponieważ obrońca społeczny występuje zarazem jako delegat pewnego kolektywu, powinien zgłaszać gotowość poręki, jakiej ten kolektyw chce udzielić, składać swemu kolektywowi sprawozdanie z wyników rozprawy oraz współuczestniczyć w dokonywaniu oceny postępowania.

O pewnej samodzielności obrońcy społecznego może świadczyć jego uprawnienie do odstąpienia od tej misji społecznej,⁴⁰ jeżeli w toku przewodu sądowego zostały stwierdzone nowe, obciążające okoliczności, zwiększające w poważny sposób odpowiedzialność karną lub je uzasadniające.

Oskarżonemu i obrońcy należy podać do wiadomości, kto został dopuszczony w charakterze społecznego obrońcy. Oskarżony może podać sądowi swe zastrzeżenia co do osoby społecznego obrońcy. Jeśli sąd uzna je za zasadne, zaleca załódze lub organowi społecznemu zaproponowanie innego obrońcy społecznego.

³⁹ Postępowanie kasacyjne jest odpowiednikiem naszej rewizji nadzwyczajnej.

⁴⁰ Odstąpienie od obrony w tych warunkach świadczy o tym, że odpadła celowość obrony oskarżonego przez kolektyw, na co zwraca trafnie uwagę Przemysław Maćkowiak w artykule: Nowy kodeks postępowania karnego NRD, „Gazeta Sądowa i Penitencyjarna” z 1968 r., nr 11, s. 8. Zagadnienie obrońcy społecznego i działania tej instytucji w krajach, w których została ona wprowadzona, zasługuje na specjalne opracowanie.